

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.14>

Холодков А. В.,

аспірант кафедри публічного та міжнародного права
Юридичного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Анотація. В даній статті розкрито поняття та особливості прав осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Відзначено, що національне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «особа з інвалідністю внаслідок війни». Визначення «особи з інвалідністю внаслідок війни» на законодавчому рівні віднесено до категорії «ветерани війни».

Особа з інвалідністю внаслідок війни – це **фізична особа**, яка зазнала стійкого фізичного, психічного, інтелектуального або сенсорного порушення внаслідок безпосередньої участі у воєнних діях або впливу воєнних обставин.

Особливостями категорії «осіб з інвалідністю внаслідок війни» є: 1) різноманітність причин інвалідності. Інвалідність може бути спричинена пораненнями, контузійми, каліцтвами, захворюваннями або психічними травмами, отриманими під час воєнних дій або внаслідок їхнього впливу; 2) включення різних груп населення до осіб, які можуть стати інвалідами внаслідок війни. До цієї категорії належать: військовослужбовці, цивільні особи та діти, які зазнали впливу воєнних дій або безпосередньо брали участь у них; 3) потреба в спеціалізованій медичній та психологічній допомозі. Особи з інвалідністю внаслідок війни потребують комплексної медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги для відновлення та підтримки їхнього здоров'я і якості життя; 4) соціальна та економічна вразливість. Ця категорія осіб зазнає значних соціальних та економічних труднощів, що пов'язані з втратою працездатності, необхідністю тривалого лікування та реабілітації, а також із можливим переселенням або втратою житла; 5) необхідність особливого правового захисту та соціальної підтримки. Особи з інвалідністю внаслідок війни потребують спеціальних заходів правового захисту та соціальної підтримки, включаючи доступ до освіти, працевлаштування, соціальних послуг і житла. Законодавство має враховувати їхні специфічні потреби і забезпечувати реалізацію їхніх прав нарівні з іншими громадянами.

Ключові слова: особа з інвалідністю, військовослужбовці, захист прав, публічна адміністрація, державна політика, соціалізація, права осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Kholodkov A. V. The concept and features of the rights of persons with disabilities as a result of the war

Abstract. This article reveals the concept and features of the rights of persons with disabilities as a result of the war.

It was noted that the national legislation of Ukraine does not contain a clear definition of the concept of «person with a disability as a result of the war». The definition of «person with a disability as a result of war» at the legislative level is assigned to the category of «war veterans».

A person with a disability as a result of war is a natural person who has suffered a permanent physical, mental, intellectual or sensory impairment as a result of direct participation in military operations or exposure to wartime circumstances.

Features of the category «persons with disabilities due to war» are: 1) variety of causes of disability. Disability may be caused by injuries, contusions, mutilations, diseases or mental injuries received during or as a result of hostilities; 2) inclusion of various population groups among persons who may become disabled as a result of the war. This category includes: military personnel, civilians and children who were affected by hostilities or directly participated in them; 3) the need for specialized medical and psychological assistance. Persons with disabilities as a result of the war need comprehensive medical, rehabilitation and psychological assistance to restore and maintain their health and quality of life; 4) social and economic vulnerability. This

category of persons experiences significant social and economic difficulties associated with the loss of working capacity, the need for long-term treatment and rehabilitation, as well as possible resettlement or loss of housing; 5) the need for special legal protection and social support. Persons with war-related disabilities require special measures of legal protection and social support, including access to education, employment, social services and housing. Legislation must take into account their specific needs and ensure the realization of their rights on an equal basis with other citizens.

Key words: a person with a disability, military personnel, protection of rights, public administration, state policy, socialization, rights of persons with a disability due to war.

Постановка проблеми. Військові конфлікти та воєнні дії, що тривають на території України, спричинили значне збільшення кількості осіб, які отримали інвалідність внаслідок поранень, контузій, травм чи інших уражень здоров'я. Це створює нагальну потребу в адекватному законодавчому регулюванні прав таких осіб та в забезпеченні ефективних механізмів їхньої соціальної підтримки. Відсутність або недостатність ресурсів для реабілітації та соціальної адаптації осіб з інвалідністю після війни є серйозною проблемою. Реабілітаційні центри часто переповнені, а реабілітаційні програми не завжди відповідають специфічним потребам інвалідів війни, особливо тих, хто зазнав психологічних травм. Особам з інвалідністю внаслідок війни часто важко повернутися до повноцінного соціального життя, знайти роботу, адаптуватися до нових умов життя. Питання соціальної інтеграції часто залишається невирішеним через відсутність належної державної підтримки та відчуженість у суспільстві.

Метою статті є розкриття поняття та особливостей прав осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Стан дослідження. Окремі питання прав осіб з інвалідністю внаслідок війни були предметом дослідження Кондратенко В. М. – адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю; Варгуляк О. Г. – адміністративно-правове забезпечення реалізації права осіб з інвалідністю на доступність об'єктів і послуг; Смирнова І. І., Медведева Т. А., Сergyoga O. B. досліджували проблеми соціального захисту людей з інвалідністю; Мінка Т. П., Герасімчук С. С. досліджували сучасний стан та шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання прав осіб з інвалідністю; Костюк В.Л. розкривала міжнародні стандарти права осіб з інвалідністю в умовах правової та соціальної держави.

Виклад основного матеріалу. Війна в Україні створила нову категорію людей з інвалідністю – тих, хто отримав інвалідність внаслідок воєнних дій. Забезпечення їх прав і підтримка вимагає особливого підходу та комплексних заходів. Мова йде про такі категорії суб'єктів, які постраждали від бойових дій: 1) військовослужбовці: багато військовослужбовців отримали тяжкі поранення, які призвели до втрати кінцівок або інших функціональних обмежень. Вони потребують складних хірургічних втручань, протезування та тривалої реабілітації. Військові дії залишають глибокі психологічні травми, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію та тривожні розлади. Військовослужбовці потребують психологічної підтримки та довготривалої психотерапії; 2) цивільні особи часто стають жертвами руйнувань будинків, шкіл, лікарень та інших критично важливих об'єктів інфраструктури. Це призводить до фізичних травм, інвалідності та ускладнює доступ до медичної допомоги. Мільйони цивільних осіб змушені залишати свої домівки, рятуючись від бойових дій. Багато з них живуть у тимчасових притулках або переселенських таборах, де умови життя далекі від належних, що особливо важко для людей з інвалідністю. В той же час, варто говорити про те, що в категорію «цивільні особи» також належать особи з інвалідністю, які отримали інвалідність до початку війни; 3) діти: – діти, які постраждали від війни, можуть отримати фізичні травми, що ведуть до інвалідності. Вони також переживають значний психологічний стрес, втрату близьких, відчувають страх та невизначеність, що потребує спеціалізованої допомоги. Війна часто призводить до закриття шкіл та інших навчальних закладів, що перериває процес навчання дітей з інвалідністю. Це ускладнює їхню соціалізацію та розвиток, погіршує

ючи їхні життєві перспективи; 4) старші люди: старші люди з інвалідністю часто мають хронічні захворювання, які потребують регулярного медичного догляду. Війна ускладнює доступ до медичних послуг, ліків та необхідного догляду. Дана категорія суб'єктів часто є менш мобільними та більш вразливими до фізичних та психологічних наслідків війни. Вони потребують додаткової підтримки та захисту для забезпечення їхніх основних життєвих потреб.

Ряд міжнародних нормативно-правових актів, та актів національного законодавства наводять поняття особа з інвалідністю. Зокрема:

Конвенція про права осіб з інвалідністю називає особою з інвалідністю – це особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [1, ст. 1];

В Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначено, що особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [2, ст. 1];

В Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» та в постанові Кабінету Міністрів України «Питання медико-соціальної експертизи», визначено, що особа з інвалідністю – повнолітня особа зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність [3].

Таким чином, поняття «особа з інвалідністю», яке наведено в зазначених правових актах не є уніфікованим та містить розбіжності. Відмінності між поняттями полягає в наступному: щодо визначення яке наведено в Конвенції, то поняття має широкий міжнародний контекст, включає різні типи порушень (фізичні, психічні, інтелектуальні, сенсорні), підкреслює взаємодію з бар'єрами в суспільстві та забезпечення участі нарівні з іншими;

в Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», увага законодавця зосереджується на розладі функцій організму; наголошує на взаємодії із зовнішнім середовищем, що може обмежувати життєдіяльність; включає зобов'язання держави щодо створення умов для реалізації прав та соціального захисту; в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» та постанова Кабінету Міністрів України «Питання медико-соціальної експертизи» ставиться акцент на повнолітніх осіб, підкреслюється стійке обмеження життєдіяльності, включає офіційне встановлення інвалідності у визначеному законодавством порядку.

Хоча всі визначення стосуються осіб з інвалідністю, вони мають різні акценти та контексти. Конвенція підкреслює бар'єри в суспільстві та рівність участі, закон про соціальну захищеність зосереджується на державних обов'язках щодо забезпечення прав, а закон про реабілітацію і постанова Кабінету Міністрів уточнюють процедурні аспекти встановлення інвалідності та акцентують на повнолітніх особах зі стійким обмеженням життєдіяльності.

Війна в Україні створила нову категорію людей з інвалідністю, включаючи військовослужбовців, цивільних осіб, дітей та старших людей, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій, мінно-вибухових пристроїв, психологічних травм, антисанітарних умов життя, вимушеного переселення та соціально-економічних факторів – все це спричиняє збільшення кількості людей з інвалідністю. Відзначимо, що в жодному з зазначених нормативно-правових актах не наведено поняття «особа з інвалідністю внаслідок війни».

Розуміння причин виникнення інвалідності є важливим для розробки комплексних заходів підтримки та реабілітації, що включають медичну допомогу, психологічну підтримку, соціальне забезпечення та правову допомогу. Ці заходи мають бути спрямовані на відновлення здоров'я та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, створення умов для їх активного та повноцінного життя в суспільстві. Для ефективного реагування на ці виклики необхідно розробляти та впроваджувати комплексні програми підтримки, реабілітації

та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, забезпечуючи їхні права та покращуючи якість їхнього життя.

Слід відзначити, що національне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «особа з інвалідністю внаслідок війни». Визначення «особи з інвалідністю внаслідок війни» на законодавчому рівні віднесено до категорії «ветерани війни». Так, ст. 4 визначено, що ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни [4, ст. 4].

Втім, на нашу думку, поняття «особа з інвалідністю внаслідок війни» є ширшим від поняття «ветеран війни», адже, до осіб з інвалідністю внаслідок війни варто відносити не лише перелік, який наведений в ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4] визначено, що до осіб з інвалідністю внаслідок війни належать особи з числа: а) військовослужбовці діючої армії та флоту; б) партизани; в) підпільники; г) працівники, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєн або з участю в бойових діях у мирний час.

Мова йде про те, що особами з інвалідністю внаслідок війни можуть бути і цивільні особи, які постраждали від бойових дій, діти, які отримали інвалідність через воєнні дії, та інші категорії осіб, які не підпадають під зазначені категорії, але стали інвалідами через війну. Це створює правову прогалину, яка потребує подальшого уточнення та конкретизації законодавства для забезпечення захисту прав усіх постраждалих осіб.

В той же час, ч. 2 ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено більш ширше коло осіб, які законодавець відносить до числа осіб з інвалідністю внаслідок війни, наприклад, особи, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння « ... » з 24 лютого 2022 року – на території проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України; під час виконання робіт, пов'язаних з розмінуванням боєприпасів, незалежно від часу їх виконання [4, ч. 2 абз. 4].

З даного приводу виникає декілька питань, по-перше, в різні проміжки часу території проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України є різними. А з огляду, на просування ворога та деокупацію територій розташування даних територій можуть змінюватися. По-друге, законодавець не урегулював питання набуття інвалідності внаслідок війни цивільним населенням та дітьми.

На нашу думку, такі поняття як «ветеран війни» та «особа з інвалідністю внаслідок війни» не можна ототожнювати, адже, в контексті Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» особа з інвалідністю передбачає, що однією з підстав набуття даного статусу участь в оборонно захисних заходах, що направлені на збереження територіальної цілісності та незалежності України. В той же час, коли мова йде про осіб, які отримали інвалідність внаслідок війни, то сюди пропонуємо включати в тому числі і ветеранів війни, тобто осіб перелік яких наведено в ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інші суб'єкти, які отримали інвалідність в результаті негативного впливу та їх життя та здоров'я.

Наша точка зору, аргументована наступним:

1. Активні бойові дії на території України, постійні ракетні удари, обстріли та інші бойові

дії створюють ситуації постійної непередбачуваної небезпеки. З огляду на те, що їх масштаби є неконтрольовані, то в переважній більшості випадків цивільне населення може отримати інвалідність внаслідок збройної агресії. Саме тому, військові конфлікти зачіпають не тільки військовослужбовців, але і цивільне населення. Багато цивільних осіб отримують травми і каліцтва, що призводять до інвалідності, через бойові дії, артилерійські обстріли, бомбардування та інші воєнні дії. Наприклад, внаслідок атаки РФ на дитячу лікарню 8 липня там загинули двоє людей, за медичною допомогою звернулися 32 поранених. Госпіталізовані з травмами 8 дітей. 9 липня під час нічного розбору завалів багатоповерхівки в Шевченківському районі виявили тіло хлопчика. В Офісі генпрокурора уточнили, що, станом на ранок 9 липня, з-під завалів будинку на Сирці деблокували тіла 4 дітей: загинули дві дівчинки віком 8 та 14 років, а також 2 хлопчики віком 8 та 10 років [5].

2. Вразливі групи, такі як діти та літні люди, працівники сільського господарства, які зосереджені на польових роботах, особливо вразливі під час воєнних дій. Вони часто стають жертвами мін, невибухлих боєприпасів та інших небезпек війни, що може призвести до фізичних або психічних порушень. Військовий конфлікт залишає тривалі наслідки на здоров'я та розвиток дітей, що потребує особливої уваги. Наприклад, 29.03.2024 р. у Херсонській області загинув тракторист, підірвавшись у полі на російському вибуховому пристрої. У селі Піски-Радьківські Ізюмського району Харківської області чоловік на власному подвір'ї підірвався на вибуховому пристрої. Його з пораненнями госпіталізували. Зазначається, що потерпілого з осколковим пораненням лівої ноги доправили до медичного закладу. Станом на 16 жовтня 2023 р. від початку повномасштабного вторгнення на Харківщині сталося 236 випадків підризу цивільного населення на боєприпасах, унаслідок чого 45 осіб загинули, 227 – зазнали травм [6].

3. Жінки, які стали жертвами сексуального насильства та інших форм фізичного і психологічного насильства під час війни, що також

може призвести до інвалідності. Психічні травми, отримані під час війни, також можуть бути значними і тривалими.

4. Інвалідність внаслідок психологічних травм. Багато осіб, як військових, так і цивільних, страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем внаслідок війни. Ці психічні порушення можуть серйозно обмежувати їхню життєдіяльність і потребують спеціалізованої підтримки та реабілітації.

Таким чином, поняття «особи з інвалідністю внаслідок війни» має бути розширене, щоб охопити категорії суб'єктів, які отримали інвалідність внаслідок воєнних дій, включаючи цивільних осіб, дітей, жінок, а також осіб, які страждають від психологічних травм. Це забезпечить більш справедливий і всеохоплюючий підхід до соціального захисту та підтримки всіх постраждалих від війни.

Отже, **особа з інвалідністю внаслідок війни** – це **фізична особа**, яка зазнала *стійкого фізичного, психічного, інтелектуального або сенсорного порушення внаслідок безпосередньої участі у воєнних діях або впливу воєнних обставин*.

Особливостями категорії «осіб з інвалідністю внаслідок війни», на нашу думку, є:

1) різноманітність причин інвалідності. Інвалідність може бути спричинена пораненнями, контузіями, каліцтвами, захворюваннями або психічними травмами, отриманими під час воєнних дій або внаслідок їхнього впливу;

2) включення різних груп населення до осіб, які можуть стати інвалідами внаслідок війни. До цієї категорії належать: військовослужбовці, цивільні особи та діти, які зазнали впливу воєнних дій або безпосередньо брали участь у них;

3) потреба в спеціалізованій медичній та психологічній допомозі. Особи з інвалідністю внаслідок війни потребують комплексної медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги для відновлення та підтримки їхнього здоров'я і якості життя;

4) соціальна та економічна вразливість. Ця категорія осіб зазнає значних соціальних та економічних труднощів, що пов'язані з втраченою працездатністю, необхідністю тривалого

лікування та реабілітації, а також із можливим переселенням або втратою житла;

5) необхідність особливого правового захисту та соціальної підтримки. Особи з інвалідністю внаслідок війни потребують спеціальних заходів правового захисту та

соціальної підтримки, включаючи доступ до освіти, працевлаштування, соціальних послуг і житла. Законодавство має враховувати їхні специфічні потреби і забезпечувати реалізацію їхніх прав нарівні з іншими громадянами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Офіційний вісник України, 2010 р., № 17, / № 101. Ст. 799. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. Відомості Верховної Ради УРСР, 1991. № 21. Ст.252.
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. Відомості Верховної Ради України, 2006. № 2-3. Ст.36.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. Відомості Верховної Ради України, 1993. № 45. Ст.425.
5. Аварійні роботи в Охматдиті завершені: кількість загиблих унаслідок атаки РФ по Києву зросла. URL: <https://suspilne.media/kyiv/786223-avarijni-roboti-v-ohmatditi-zaverseni-kilkist-zagiblih-unaslidok-ataki-rf-po-kievu-zroslo/>
6. На Харківщині чоловік на власному подвір'ї підірвався на міні, його госпіталізували. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3781483-na-harkivsini-colovik-na-vlasnomu-podviri-pidirvavsa-na-mini-jogogospitalizovali.html>